

Příspěvek k osídlení jihozápadního předpolí Pražského hradu v 9. – 10. století

JAN HAVRDA

V listopadu a v prosinci 1994 uskutečnil PÚPP záchranný výzkum v Praze 1 na Malé Straně ve Šporkově ulici. Výzkum na ploše 16 x 5 m orientované souhlasně se sklonem svahu tj. SSZ-JJV byl vyvolán rekonstrukcí zahradní, původně hospodářské budovy k čp.321/III, při které byly hloubeny nové sklepy. Lokalita se nachází na západním okraji dnešní Malé Strany, v areálu Nemocnice pod Petřínem na jižním svahu hradčanské ostrožny, 400 m na JZ od Pražského hradu, přibližně 80 m severně od bývalého Malostranského potoka, který pramenil pod strahovským klášterem a 30 m západně od jednoho z jeho menších přítoků.

Skalní podloží je tvořeno ordovikem a to vinickým souvrstvím, které je vyvinuto jako černé až šedočerné jílovité břidlice (KRÁLÍK 1984). Zvětrání vrstev bývá velmi intenzivní a zasahuje často do hloubky 6 - 8 m (ŠIMEK 1970).

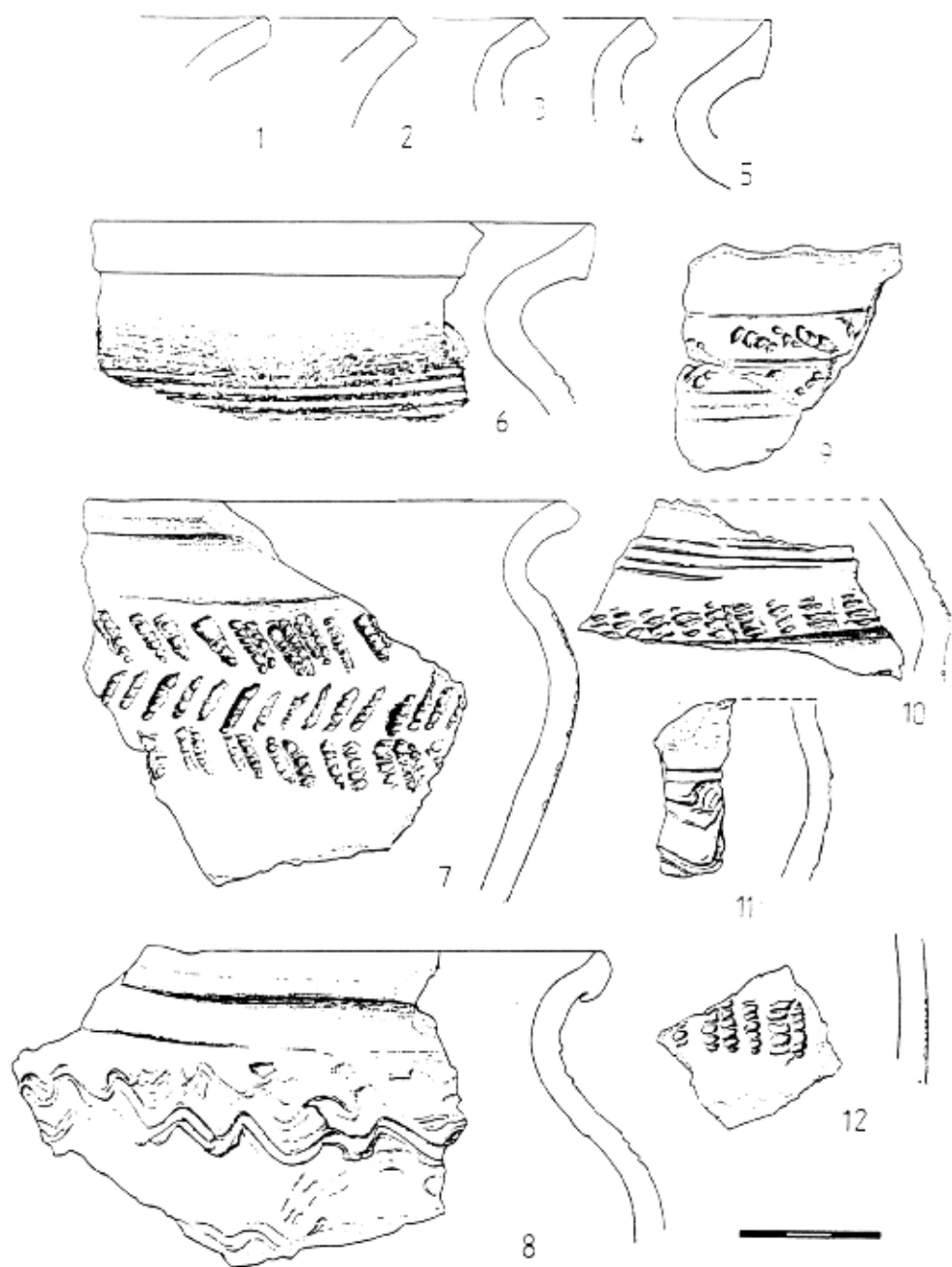
Skalní podklad překrývají čtvrtohorní svahové sedimenty reprezentované velmi ulehými, při provlhčení značně rozbíhavými jílovitoprachovitými až písčitými, převážně šedými až hnědo-okrovými hlínami, které obsahují navětralé střípky letenských a vinických břidlic a úlomky opuky z křídových vrstev. Z geologické mapy 1: 5 000, Praha 7 - 1 vyplývá, že mocnost svahovin na severním svahu strahovské brázdy je 2 - 4 m, ale protože nebylo dosaženo skalního podloží, není možné tento údaj zpřesnit. V rámci souvrství svahovin se nachází vrstva mrazové drtě. Jedná se o nakupeniny drobných úlomků břidlic. Mezery mezi klasty jsou takřka volné, tj. bez jílovité i prachovité frakce. Mrazové drtě jsou pleistocenním, polygenetickým sedimentem. Na jejich tvorbě se podílely procesy gravitační, soliflukční a colické. Drtě představují typický pleistocenní sediment a jsou podobně jako spráše vázány na pozdní úsek glaciálního klimatu a bezpečně dokládají studená období. Na profilech v severní části zkoumané plochy byly zdokumentovány dvě tenké (1-5 cm silné) polohy slabě humózních písčito-prachovitých hlin, které představují málo vyvinuté pohřbené půdy nebo splach humózních vrstev. Obě polohy mají sklon souhlasný s dnešním svahem. Spodní, výraznější (obr. 3: vrstva č. 10) se objevuje 1,80 - 2,10 m pod současným terénem. Vrchní, která se objevila v řezu kolmém na řez 1, leží 20 cm nad vrstvou č. 10. Jejich výskyt svědčí o přerušované sedimentaci celého souvrství.

V mrazových drtích (obr. 3: vrst. 18,20) byl odkryt objekt tvořený shlukem pískovcových kamenů dvou typů, které byly uloženy v břidlicové drti s vyšším obsahem prachovitých částic (obr. 3: vr.19). Převažuje žlutý jemnozrný až střednězrný, částečně rozpadavý pískovec pocházející z křídové lavice, která leží na ordovických břidlicích na západním címeni hradčanské ostrožny. Zbývající kameny jsou červené velmi hrubozrné pevné železité pískovce, původem patrně z petřinských cenomanských vrstev. Tvar objektu se nepodařilo zrekonstruovat. Přirozená geologická příčina uložení pískovců (ron, svahové nebo soliflukční procesy) je málo pravděpodobná z důvodu jejich sklonu a orientace. Lze se tedy domnívat, že se jedná o pravěký objekt, ovšem absence jakýchkoli jiných nálezů ho nedovoluje blíže zařadit.

V jižní polovině sondy byl odkryt mimě zahloubený protáhlý obdélníkový objekt (o.1), viz obr. 4, 5 (řez 2) a 6 (řez 3). Jeho orientace byla přibližně S-J tj. šikmo ke svahu. Minimální rozměry byly 6,5 m x 0,8 m. Jeho skutečná délka je větší, JZ konec nebyl odkryt, protože zasahoval mimo zkoumanou plochu. I jeho šířka byla o něco větší, ale následkem odnosu (splachu) části materiálu dolů po svahu po zániku objektu, při kterém došlo k jeho

Obr. 1. Praha 1 - Malá Strana, Šporkova č.p. 321/III - sítnice výzkumu, výšek z pozemkové mapy, sonda vyznačena černě. Měřil J. Havrda, J. Mourek. Zakreslil J. Mourek.

Obr. 2. Keramika z výzkumu ve Šporkově ul. č.p. 321/III, 1 - 11 objekt 1, 12 - objekt 2. Kresba M. Procházková.

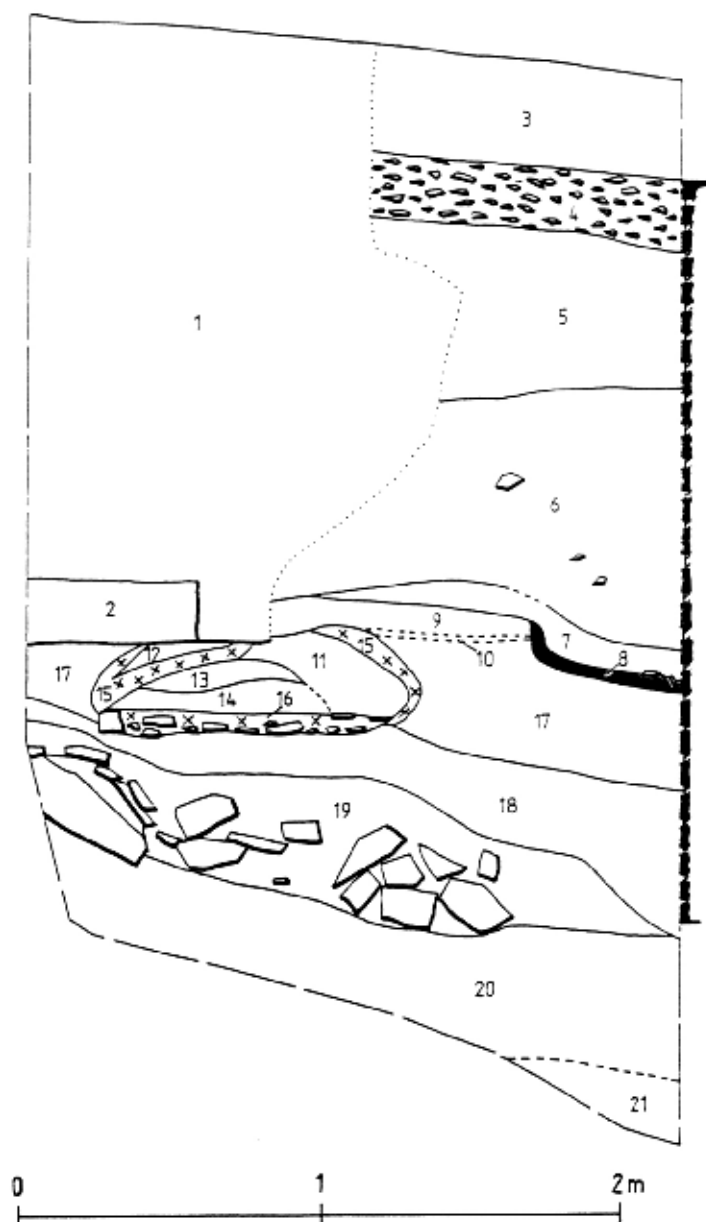
227,00

226,00

225,00

224,00

223,00

Obr. 3. Praha 1 - Malá Strana, Šporkova č.p. 321/III. Řez 1 - profil severní části východní stěny sondy. Kresba J. Havrda, překreslil M. Müller. Popis vrstev řezu 1: 1 opuková základová zeď, 2 opuka, 3 šedá mírně písčité hlína

porušení, ji nebylo možné zjistit. Ani původní úroveň, z které byl objekt zahlouben se nepodařilo bezpečně určit. Z konfigurace terénu však vyplývá, že zahloubení patrně nepřesahovalo 60 cm. Dno objektu bylo nepatrně zvlněné, takřka horizontální, což je výrazný rozdíl oproti nadložním a podložním vrstvám, které se značně svažují k jihu. Na dně ležela vrstva uhlíků překrytá až 10 cm mocnou polohou do červena propálené hlíny (řezy 2 a 3, vr. 10, 12). Západní stěna objektu byla místy vyložena zuhelnatělými prkny, podélně uloženými o tloušťce 3 cm a šířce až 15 cm. Pod vrstvou s uhlíky se nacházelo několik křivých jamek. Ve stejné stratigrafické úrovni bylo odkryto ohniště, v kterém ležel bocháňkovitý struskovitý slitek. Několik amorfních úlomků železné strusky obsahovala i vrstva překrývající ohniště.

Zahloubený obdélný objekt zanikl při požáru a byl následně překryt souvrstvím redeponované svahové hlíny mocné 1,2 m, (řezy 2 a 3, vr. 5, 6 a 7) při jehož bázi se objevila poloha opukových kamenů a větších valounů. Ty by mohly pocházet z destrukce objektu, který se nacházel výše ve svahu. Koncentrace kamenů se zvyšovala směrem k východu.

Mimo keramiku bylo nalezeno několik zvířecích kostí, tři drobné amorfní úlomky železa, několik úlomků železné strusky, větší bocháňkovitý struskovitý slitek, malý kousek mazanice a úlomek čistého vápence. Za zhodnocení souboru keramiky (obr. 2 : 1-12) jsem zavázán J. Čihákové (viz exkurs).

V severovýchodní části sondy byla odkryta pec (objekt 2), která byla minimálně 40 cm zahloubena do svahových hlín (obr. 3:vrstva 17). Pec byla kruhová a její vnější průměr činil 110 cm. Východní polovina pece byla zničena v 17. stol. při stavbě zahradní budovy domu č.p. 321/III. Její dno bylo tvořeno jednorázovou vrstvou plochých opukových kamenů s úlomkem červeného porfyru a jedním valounem. Jejich průměrná velikost byla 7-13 cm. Ty byly překryty červenohnědým vypáleným výmazem mocným 2-3 cm (obr. 3: vr.16). Částečně zachovalé stěny do výšky 30 cm tvořila do červena vypálená hlína (obr. 3: vr.15). Pec byla vyplněna pestrými destrukčními vrstvami, které obsahovaly četné drobné uhlíky a hrudky červené vypálené hlíny (obr. 3: vr.11,12,13,14). Tyto vrstvy vznikly následkem zborcení vrchní části kopule, proto nelze posoudit, zda byla ve vrcholu opatřena otvorem pro odchod kouře. Popelová jáma u torza pece zjištěna nebyla. Pec, stejně jako objekt 1, byla překryta souvrstvím svahových hlín, v těchto místech mocným 80 cm (obr. 3: vr.6). Z destrukční vrstvy i z výmazu dna bylo získáno pouze několik stěpů (obr. 2: 12). Pec je možno datovat do 9. až 10. stol., a to spíše do 2. pol. 9. až 1. pol. 10. stol.

Svrchní část historického nadloží se skládala z kamenitohlinitých vrstev o průměrné mocnosti 0,6-1,6 m, které vznikly při terénních úpravách zahrad a při stavební aktivitě v těsné blízkosti sondy ke konci 17.stol.

Pro výhodnou jižní orientaci byl svah využit pro vinice a zahrady, které patřily strahovské premonstrátské kanonii a později i malostranským měšťanům.

---

až kamenitá hlína, četné úlomky břidlice, opuky a cihel, 4 břidlicová suť, 5 nahnědlé šedá kamenitoprachovitá hlína, četné drobné úlomky břidlice, méně drobných úlomků opuky, malty, cihel, kosti, 6 okrová místy světle hnědě šmouhovaná písčito-prachovitá hlína, značná příměs zrn zvětralé břidlice a opuky značně ulehlá, vzácně uhlík, (přemístěná svahová hlína), 7 žlutá prachovitá hlína s kamínky opuky a střípky břidlice, příměs uhlíků do 10% o průměru 0,5-2cm, místy červeně propálené hrudky, značně ulehlá, ojediněle do růžova opálená opuka o průměru 5-8cm, 8 uhlíky při bázi červeně propálená hlína, 9 okrová místy světle hnědě šmouhovaná písčito-prachovitá hlína, značná příměs zrn zvětralé břidlice a opuky, značně ulehlá, vzácně uhlík, 10 nahnědlé okrová písčito-prachovitá hlína, nehojně kamínky, (patrně slabě vyvinutý půdní horizont), 11 okrová prachovitá hlína s malou příměsí kamínků (do 5%), s četnými uhlíky (20%) o průměru 0,5-1cm , ulehlá, místy červeně vypálené hrudky, 12 okrová písčito-prachovitá hlína, ulehlá, 13 okrová prachovitá hlína, ulehlá, 14 obdoba vrstvy 11, 15 jasně červená až červenohnědá prachovitá hlína, propálená, ulehlá, 16 červeně propálená prachovitá hlína, na povrchu červenohnědá až červenočerná vypálená vrstva tl. 1-3cm (výmaz dna pece), pod ní horizontálně uložené převážně ploché kameny opuky o průměru 8-15cm, ojediněle valoun, červený hrubozrný železitý pískovec, úlomek červeného porfyru; povrch některých kamenů zbarven do červena, 17 písčito-prachovitá svahová hlína s příměsí kamínků, nepravidelně vrstevnatě přechází do poloh břidličné drtě velmi ulehlá, 18 okrově šedá břidličná drť, ulehlá, 19 shluk pískovcových kamenů, 60% střednězrné světle žluté měkké až rozpadavé pískovce, z 40% červené hrubozrné pevné železité pískovce, materiál mezi kameny oproti vr. 20 jemnozrnější, 20 břidličná drť - šedožlutá až tmavěji šedá s různým nevelkým obsahem prachové složky, většinu hmoty tvoří navětralé střípky břidlice (průměr 1-7 mm), ulehlá, polohy bez prach. složky sypké (charakter mrazové drtě), 21 svahová hlína, obdoba vr. 17.

Závěr

Získaná zjištění přispěla k doplnění mozaiky znalostí o charakteru a intenzitě osídlení západní periférie pražského levobřeží ve středohradištním období. Příznivé podmínky pro osídlení byly dány blízkostí vodotečí, jižní orientací svahu a blízkostí dálkové obchodní cesty, která směřovala od západu k vltavským brodům. Významná byla jistě také nevelká vzdálenost (ca 400 m) od centrální části hradčanské ostrožny s rozrůstajícím se knížecím sídlem. Je možné, že roli iniciátora výrobní osady sehrálo mocenské centrum, které svými potřebami určovalo skladbu řemesel. Pouze hypoteticky lze řešit vztah obyvatel zde působících k nedalekým výše položeným pohřebištím - strahovskému (SOMMER 1985) a na Loretánském náměstí (OLMEROVÁ 1988), tam je ovšem problematika pohřbívání v 9. a 10. stol. stále otevřená (FROLÍK 1986, 78). K faktorům, které značně komplikovaly život na této lokalitě patří především strmý sklon terénu, který zde činí 10 stupňů. Přestože tento prostor neposkytoval optimální podmínky k trvalému obývání, je nutné přehodnotit některé dosavadní názory, že prudké svahy strahovské brázdy byly zcela neobyvatelné (JEČNÝ 1988, 19). Pec a mírně zahloubený podélný objekt s uhlíky a do červena vypálenou hlinou svědčí spíše o výrobním charakteru této lokality. Z nálezu bochánkovitého struskového slitku a amorfní strusky vyplývá, že železo zde bylo ne-li přímo hutněno, tak alespoň kovářsky zpracováváno. Z historického hlediska začíná zdejší středověká stratigrafie v hloubi 9. století a doba ca okolo počátku 10. století je již dobou, kdy se na zdejším svahu vrší redeponované svahové hlíny. Z jaké výše po svahu pochází keramické fragmenty, které se do těchto svahovin dostaly, se nedá určit. Mnohé zlomky mají erodovaný povrch, na lomech však nejsou náznaky obroušení při transportu. Místo nebylo příliš dlouho a patrně ani příliš intenzivně osídleno, i když je možné, že sídliště spjaté s těmito objekty se nacházelo východně směrem k pozdější osadě sv. Jana Křtitele v Oboře. Tam jsou počátky osídlení kladeny do středohradištního období (DRAGOUN 1988, 414; 1989, 173). Zahloubené objekty s nálezy strusky ze závěru středohradištního období, překryté svahovými hlinami byly zdokumentovány v Nerudově ul. čp. 236/III (ZAVŘEL 1995). Přibližně z této doby je také zahloubený sídlištní objekt na Jánském vršku čp. 328/III (ČIHÁKOVÁ 1995).

Exkurs: Keramické nálezy

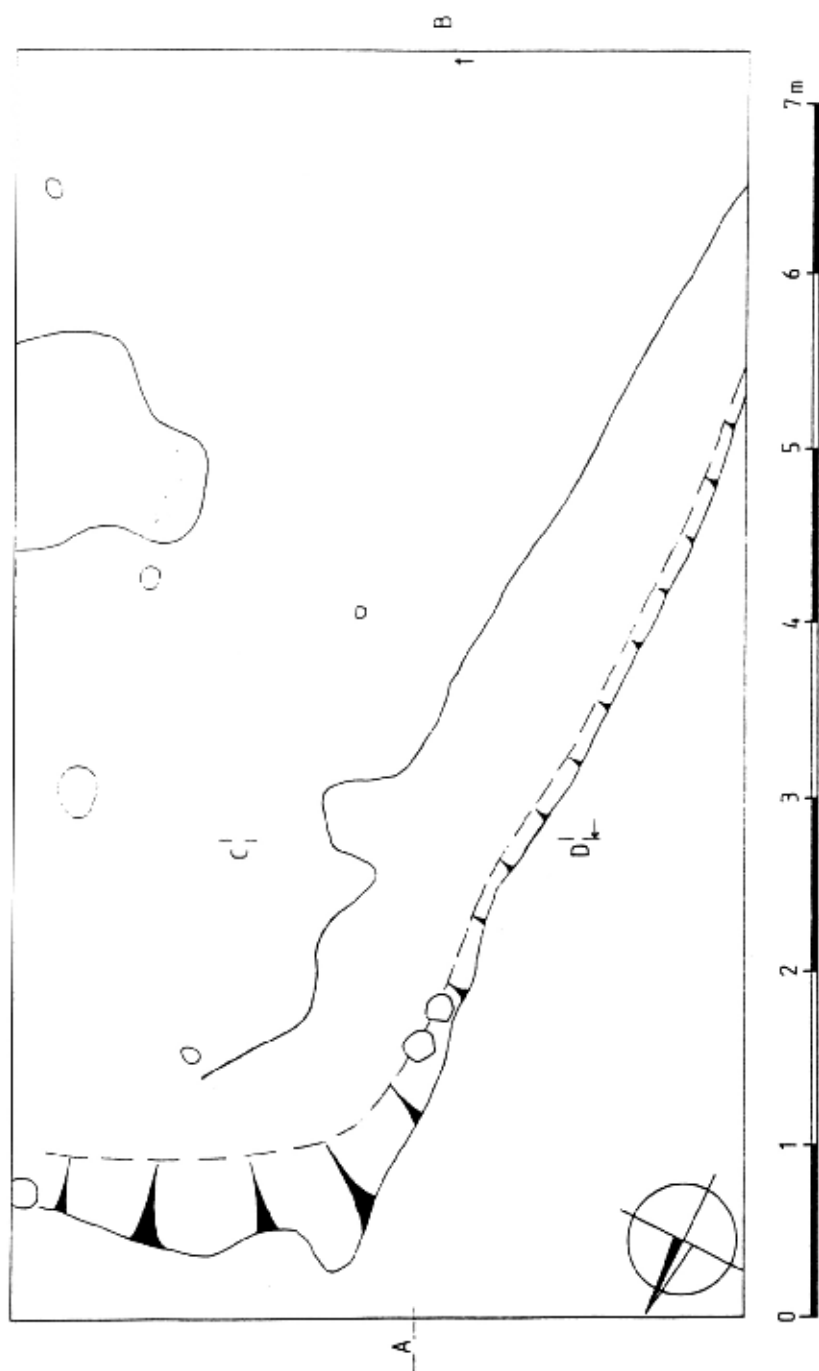
Ze středověké partie výzkumu byl získán nepříliš početný keramický soubor - celkem 160 zlomků, z nich 8 okrajů ústí a 39 zdobených fragmentů těl. Podle místa uložení lze tento celek rozčlenit do 3 náleзовých skupin :

1.skupina byla vyzdvižena ze spáleniště objektu 1, tj. obr. 5+6: vr.10-13.

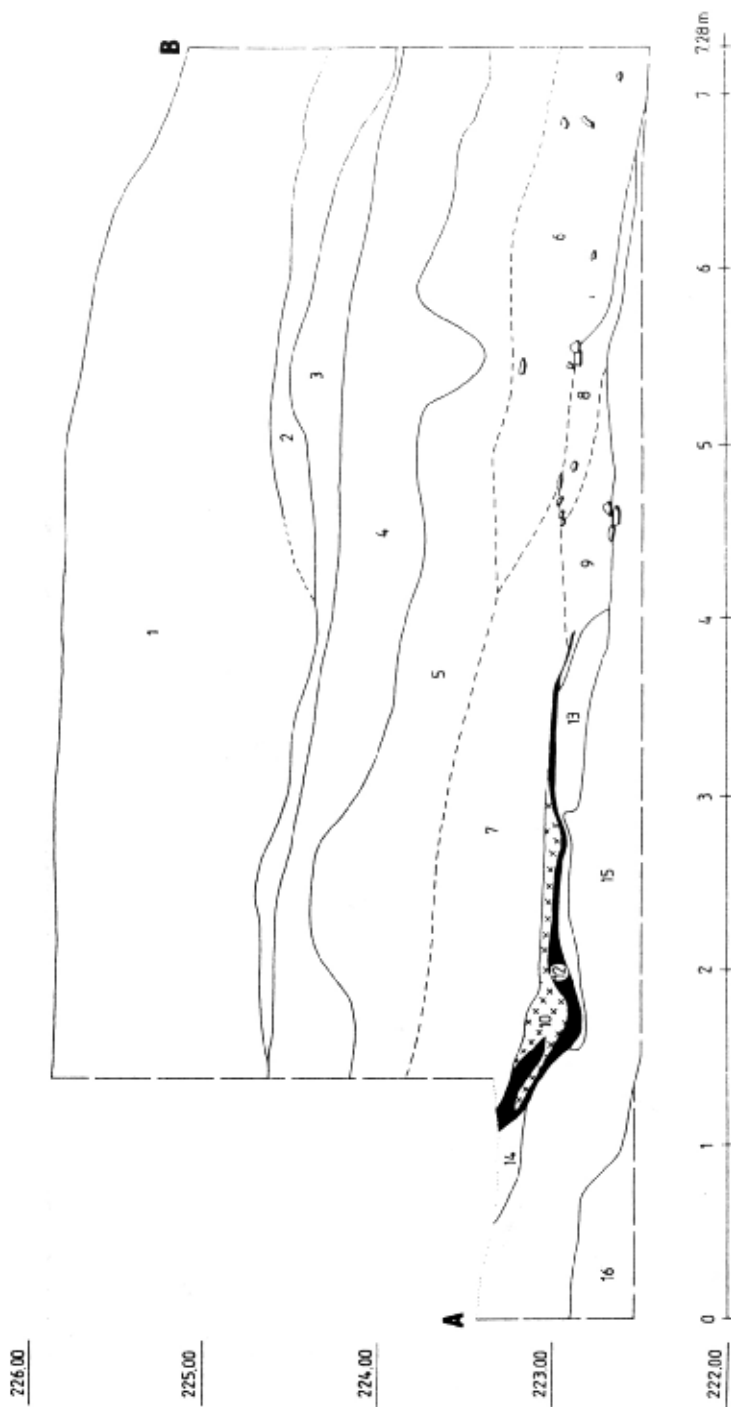
2.skupina - z redeponovaných svahových hlin vyplňujících depresi po objektu 1, tj. obr.5: vr.7.

3.skupina - z redeponovaných svahových hlin převrstvujících již zaplněné prostory objektu 1 a pece, tj. obr. 5: vr. 5+6.

Technologie keramických fragmentů 1.nálezové skupiny odpovídá zkušenostem s keramikou 9. století. Převažují v ní zlomky s hladkým povrchem hnědých a šedých barev, aniž by ostřivo vystupovalo nad povrch střepu, často s velkou příměsí slídy. Povrch byl

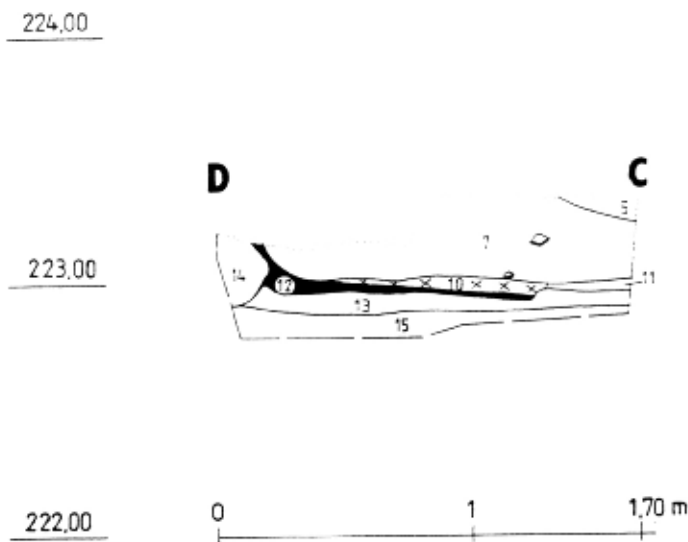
Obr. 4. Praha I - Malá Strana, Špokova č.p. 321/III, půdorys v jižní části sondy s objektem I a ohništěm. Kreslil M. Heiml, J. Havrda.

Obr. 5. Praha 1 - Malá Strana, Šporkova č.p. 32/III. Řez 2(A,B) při ZJZ stěné sondy. Kreslil J. Havrda J. Zavřel, překreslil M. Müller.

patrně úmyslně uhlazován, neboť některé ze zlomků mají výrazněji větší zrna ostřiva než se používala později. Větší rozměr ostřiva se vyskytuje i u jiných keramických tříd této doby i na referovaném výzkumu. Současně se střepy s uhlazeným povrchem vnějším a často i vnitřním se vyskytují i zlomky, z jejichž povrchu plasticky vystupují zrnka ostřiva, řidčeji rozložená než je běžné u pozdější keramiky s kalichovitou profilací okraje. Přesto už v této době se zřídka vyskytují zlomky, jejichž technologie se od mladohradištní technologie keramiky s kalichovitým okrajem neliší (v referovaném celku 2 fragmenty). Mezi nálezy 1. skupiny jsou 2 okrajové zlomky (obr. 2: 2, 3), které morfo-

Obr. 6. Praha 1 - Malá Strana, Šporkova č.p. 321/III. Řez 3(CD) objektem 1. Kreslil J. Havrda, J. Vachuda, překreslil M. Müller.

Popis vrstev k řezům 2(AB) a 3(CD) : 1 šedá písčité hlína, sypká s množstvím kořenů, příměs kamenů (opuka, břidlice, valounů), úlomky cihel, 2 naředle okrová písčito-prachovitá hlína, značně ulehlá, s větší příměsí břidličných zm, méně opukových, nehojně pecky malty, úlomky cihel, tenkostěnná oboustranně glazovaná keramika, 3 oproti vr. 2 méně úlomků břidlice, místy nepatrně světlejší, 4 období vrstvy 2, 5 okrová místy světle hnědě šmouhovaná písčito-prachovitá hlína, značná příměs zm zvětralé břidlice a opuky, ojedinele uhlík, značně ulehlá, (přemístěná svahová hlína), 6 oproti vr. 7 více hrubších částic; oproti vr. 5 místy šedší; valoun křemene, porfýr, kousek dřeva, 7 oproti vr. 15 více úlomků opuky (průměr 0,5-2 cm), ojedinele uhlík, 8 oproti vr. 7 nepatrně tmavší, při povrchu nehojně úlomky hrubozrného pískovce a valouny křemene + úlomek opuky, 9 oproti vr. 7 barevně méně sytá, vzácně uhlíky průměr o průměru až 3cm, nehojně drobné červené hrudky, při bázi hrubozrné pískovce, 10 červeně propálená písčito-prachovitá hlína s vyšším podílem kamínků a zm opuky a břidlice, při bázi (styku s uhlíky) načervenalé okrová sypká, výše červená, ulehlá, 11 pestrá červeno-černookrová hlína, uhlíky (5-30%), místy červené hrudky, vzácně bělošedý popel [vyznívání spáleniště vr. 10 a vr.12], 12 uhlíky místy až zuhelnatělé dřevo se zachovalou strukturou, 13 oproti vr. 15 ojedinele uhlík, při bázi vrstvička uhlíků, 14 proti vr. 15 žlutější, 15 okrová místy světle hnědě šmouhovaná slabě písčité prachovitá hlína, značná příměs zm zvětralé břidlice (průměr 1-5 mm) a opuky (průměr 5-20 mm), značně ulehlá, 16 břidličná dř - šedožlutá až tmavěji šedá s různým nevelkým obsahem prachové složky, většinu hmoty tvoří navětralé střípky břidlice (průměr 1-7 mm), ulehlá, polohy bez prach. složky sypké (charakter mrazové dřtě).

logicky korespondují se skupinou S5, jak je uvedena ve stručném přehledu vývoje keramiky Pražského hradu a jeho podhradí (BOHÁČOVÁ - ČIHÁKOVÁ 1994, 174).

Nálezy 2. náleзовé skupiny se po stránce technologické neodlišují od náleзовé skupiny 1., podle utváření okraje (obr. 2: 1) a podhrdlí je zřejmé, že byly vyrobeny ještě před nástupem keramiky s kalichovitou profilací okraje. Při srovnání s výše zmíněným schématem vývoje okrajů je jediný zde nalezený okrajový zlomek srovnatelný s náplní keramického úseku PH (Pražský hrad) 4 až S (suburbium) 9.

Třetí náleзовá skupina pochází ze dvou, v terénu navzájem nepropojitelných partií stratigrafie, jimž je společné situování nad vrstvami s náleзовou skupinou 2. Každá z těchto dvou partií poskytla keramický soubor s vlastní charakteristikou. Oběma je společná absence zlomků s příměsí větších zrn ostřiva než je obvyklé pro keramiku s kalichovitou profilací okraje, u obou se v malé míře ještě vyskytuje keramická třída s hnědým či šedým slídnatým uhlazeným povrchem. Jedna ze stratografií (o sedmi na sebe nasedajících terénních vrstvách s nálezy) obsahuje okrajové zlomky (obr. 2: 7, 8) srovnatelné na výše uvedeném schématu s jedinci úseku PH4 a S8, z nichž někteří mají zcela shodné i utváření hrdla a plecí. Technologicky v této stratigrafii třetí náleзовé skupiny dominuje materiál keramické třídy keramiky s kalichovitou profilací okraje, jehož makroskopicky sledovatelné technologické znaky se však na keramice vyskytují podstatně dříve, než v morfologické skladbě nastoupil typ kalichovitého okraje.

Druhá stratigrafie v rámci třetí náleзовé skupiny je tvořena zlomky ze dvou následných terénních vrstev. Oproti stratigrafii první je odlišná skladbou souboru po stránce technologické i morfologické. Z technologického hlediska je nápadný vysoký podíl zboží s vnějším povrchem hladším, než je na keramice klasického pražského podtypu kalichovitého okraje, ale ne tak pečlivě uhlazeným jako ve starším období, kdy zrnka plastycky vůbec nevystupovala. Barva těchto stěpů bývá často bělavá, v různých odstínech, plastycky vystupující ostřivo (tzn., že není odlišné barvou kamínků, schází "barevné kroupení" povrchu barevně odlišnými skvrnkami zrněk ostřiva) je při konečném obtáčení přetaženo řídkým keramickým těstem, jak je do 2. pol. 13. stol. obvyklé. Při petrograficko-mineralogických analýzách se takovýmito vzhledem vykazovala i petrografická skupina F interpretovaná jako projev nečeských řemeslníků (ČIHÁKOVÁ - RŮŽIČKOVÁ - ZEMAN, v tisku). Bez mikroskopického rozboru však nelze nálezy z výzkumu ve Šporkově ulici k petrografické skupině F přiřadit. Na základě tvarů okraje (obr. 2 : 4, 5, 6) je tato druhá stratigrafie srovnatelná s keramickými úseky S15 a S18, což je také doba výskytu petrografické skupiny F v pražském suburbium. Ve výzdobě zlomků těl ze souboru této druhé stratigrafie již schází hřebenové vpichy, typické pro pražskou keramiku 9. stol., a vedle hřebenových vlnic a rýh v různých kombinacích se vyskytují i jednonásobné rýhy patrné ve šroubovici.

Nepočtený keramický soubor nad očekávání přispěl k poznání keramiky 9. a 10. století. Rozšířil tvarovou škálu okrajů k některým keramickým úsekům sestavované pražské vývojové řady, s níž se stratigrafické členění referovaného souboru ukázalo být v souladu. Rozmnožil i množství keramických tříd 9. století, z nichž neobvyklé a ojedinělé zde nebyly zmíněny, neboť je bude možné charakterizovat až po mineralogické deskripci.

Jarmila Čiháková